

ФІЛОСОФСЬКІ ДОВІДНИКИ

INVESTIGATIO

Історико-філософська освіта є одним із найважливіших джерел філософської культури, якщо не найважливішим. Але на кожного, хто вперше стає на цей освітній шлях, очікує свого роду апорія Менона, причому в обох її аспектах: як обрати за дослідницьку мету те, чого не знаєш? як дізнатися, що знайшов шукане, якщо не знаєш чим воно є? Початківець, потрапивши на узбережжя, навряд чи зможе оцінити масштаб стихії, з якою має справу: це невелике море, велике озеро чи край величезного океану? Ситуація ускладнюється наявними університетськими програмами, за якими вивчення історії філософії починають з античності, хоча античні філософські тексти, що дійшли до нас, є глибокими, складними, а на додачу – ще й не завжди точно перекладеними. Для опанування «Парменіда» чи «Софіста» вже потрібна неабияка філософська культура, але ж початківець тільки має її набути.

Ця ситуація притаманна початковому вивченню будь-яких історико-філософських тем: щоб їх збагнути, треба розуміти не тільки букви текстів, але й зв'язки цих текстів з іншими, що є їхніми витокami, тлом чи наслідками. Історико-філософське знання – це не «сукупність фактів», а конструювання загальних тенденцій, нерозривно пов'язаних із фактологічним фундаментом. Але ці знання дає лише тривалий досвід проб і помилок, набутий в дослідницькій практиці. Йдеться, звісно ж, не про те, щоби «вичерпати» зміст великих текстів філософської традиції, а лише про їхнє розуміння на певному рівні складності, що робить філософський пошук серйозним.

У зв'язку з цією потребою в досвіді, ми пам'ятаємо про роль Сократа в «Меноні». Він не тільки є носієм досвідченої і проникливої думки, він ще й надихає співрозмовників на інтелектуальні досягнення, навіть коли йдеться про хлопчика-раба. Власне, ідею університетської системи, частиною якої ми є, можна уподібнити циклопічно масштабованій ситуації «Менона»: дослідник залучає у свої фахову практику тих, хто цього прагне. Власне, це і є модель гумбольдтівського університету: дослідники з більшим досвідом навчають дослідників з меншим досвідом у практиці досліджень.

Однак, на жаль, у нас ця модель дуже рідко реалізується в такому вигляді. Якби вона так реалізовувалася зазвичай, то головним стрижнем навчання для кожного студента щорік була би підготовка кваліфікаційної роботи як складової

© О. Хома, 2022

реального дослідницького проєкту відповідного наукового керівника. Але така ситуація є радше мрією в наших університетах, де дослідницький проєкт як реальна інституція місцями занепадає, а здебільшого її не існує. За навчального навантаження, утричі більшого, ніж, скажімо, у Франції, український викладач-дослідник повинен примудритися знайти в здійснюваному ним протягом приснопам'ятної «другої половини дня» (чи ночі?) дослідницькому проєкті місце для шести-восьми молодих і недосвідчених колег, чий спектр інтересів попервах коливається, умовно кажучи, від безіменності до інтертекстуальності в Крістєвої.

Утім, не варто множити перелік наших негараздів, вони й так усім допікають. Припустімо, що наші умови, коли йдеться про організаційний бік справи, ідеальні. Чи означатиме це, що наш локальний парадокс Менона розв'язється сам собою? Навряд чи. Дослідницька практика студентів має істотно зважати на такий чинник, як початкова неформальність дослідницького інтересу. Коли загальна спрямованість до певної царини конкретизується, може вийти так, що студента цікавитиме проблема, маргінальна для його наукового керівника. А це неминуче знеохочуватиме останнього. Але оскільки успішне дослідження принаймні у філософії невідокремне від емоційної залученості, ігнорувати чи радикально переінакшувати таку зміну зацікавлень студента вкрай небажано.

Зарадити справі могло би залучення такого студента в ширше поле фахової комунікації, можливість консультування з авторитетними дослідниками, найближчими до проблеми, що цікавить. Утім, проблема нестачі часу, гостра для всякого дослідника, часто стає для такого консультування непереборним бар'єром. Але не можна не зважати й на інтерес фахової спільноти в цілому: адже всі ми зацікавлені в тому, щоби залишити після себе покоління дослідників, кращих за нас. Зрештою, прогрес фахової спільноти пропорційно збільшує необхідність цієї спільноти суспільству. Тож цей інтерес спільноти настійливо вимагає перетворити роботу з талановитою молоддю на один із наших пріоритетів, на справу корпоративної честі кожного фахівця. Водночас жертвувати час фахівця на приватне спілкування з окремими, нехай і дуже талановитими, початківцями, подальша доля й інтереси яких невідомі нікому, було б неприпустимою розкішшю. Відповідна вимога виглядала б надмірною і несправедливою.

Окреслена проблема, на мій погляд, добре висвітлює іншу, масштабнішу: проблему нерозвиненості форм живого фахового спілкування в українській філософській спільноті (ідеться не про текстову, а саме про безпосередню, живу комунікацію). Ми маємо усталені семінари, конференції, що часто перетворюються на формально-безплідні «заходи». Натомість ми практично не створили усталених форм для продуктивних дискусій. Не продумані, за рідкісними винятками, і механізми залучення молодих дослідників у фахові кола, значно ширші за рамки того чи того спеціалізованого курикулуму. Однак відсутність форм не те саме, що неможливість їх створити. Тому *Sententiae* як спільнота дослідників прагне, по силі, зробити свій внесок у розвиток нашої історико-філософської комунікативної інфраструктури.

Започаткувавши, у співпраці зі Студентським товариством усної історії філософії, кілька програм дослідницьких інтерв'ю, що, окрім іншого, дозволяють

пом'якшити властивий нашій спільноті істотний розрив поколінь, ми маємо рухатися далі. Наступною публікацією ми презентуємо новий комунікативний проєкт, що має дві головні мети: (1) започаткувати майданчик для інтегрування молодих дослідників у фахову історико-філософську спільноту; (2) створити новий тип навчальних текстів, що слугуватимуть усій спільноті.

Проєкт *Investigatio* покликаний давати розвиток цікавим студентським дослідженням, водночас усуваючи розриви у фаховому спілкуванні. Він полягає в захопленні студентів-авторів перспективних кваліфікаційних робіт (курсівих, дипломних тощо) до розвитку й поглиблення обраної проблематики. Не секрет, що курсові роботи студентів зазвичай не мають особливого резонансу, відіграючи роль обов'язкової «доважки» до стандартної програми навчального року. Певна річ, не варто очікувати, що кожен студентську роботу писатиме новий Сол Кріпке. Мета таких робіт – не в геніальних результатах, а в дійсному опануванні дослідницьких практик, важливою частиною яких є взаємодія з колегами по «республіці вчених». Кваліфікаційна робота буде лише грою «в науку», якщо не даватиме досвіду фахової комунікації, критики, спільного розв'язання складних проблем. Її не можна зводити лише до спілкування з науковим керівником і написання тексту.

Дуже важливо, щоб студент міг якомога раніше розпочати цілеспрямовані дослідницькі зусилля, які з часом обов'язково дадуть плоди. Необхідною умовою цього є природне продовження досліджень, перехід до вищих рівнів обізнаності. Украй важливу роль тут відіграють питання, які залишаються після виконання роботи. Ці питання є значно важливішими за досягнуті результати. І їхнє обговорення з найкращими фахівцями дасть студентові як простір для розвитку знань і вмінь, так і досвід плідного спілкування з тими, хто відкриває нове у відповідній галузі. Натомість час фахівців, приділений такому спілкуванню, втілюватиметься в текстах діалогів, що зможуть слугувати вельми корисним ресурсом для всіх, хто згодом опануватиме відповідну тему. Такі тексти є кориснішими за традиційні підручники, оскільки (а) є відповідями на запитання, що постали в освоєнні деякого філософського предмету, тобто відображають не просто «інформацію», а досвід розв'язання проблем; (б) дослідницькі відповіді на такі питання неодмінно міститимуть не лише елементи новаторства, але й специфіку оригінальних підходів, часто несумісну з «прописними істинами» підручників. Таке спілкування завжди буде почасти дискусією, стимулюватиме креативність і розуміння науки як непередбачуваного заздалегідь зіткнення альтернативних позицій, яке лише й уможливило розвиток.

Матеріали проєкту *Investigatio* оприлюднюватимуться в новому розділі Філософські посібники, який ми відкриваємо в журналі. Особливість цього розділу – публікування не наукових статей, а різноманітних текстів для фахової філософської освіти, зокрема діалогів між молодими і досвідченими фахівцями, що матимуть дидактичне значення, інтегруючи результати новітніх досліджень з деяких доволі спеціалізованих тем у навчальні матеріали для поглибленого вивчення історії філософії. Для студента це буде новий етап заглиблення в проблему, для фахівця – привід надати дидактичної форми своїм відкриттям (зга-

даймо Декарта, що після «*Meditationes*», зрештою, таки прийшов до необхідності написати свої «*Principia*»), для них обох – оригінальна публікація, для спільноти – важливий текст, яким надалі зможуть послуговуватимуться всі, хто йтиме тим же шляхом в опануванні філософської культури.

Латинський термін *investigatio* зазвичай перекладають як «дослідження». І це правильний переклад, оскільки він відтворює лат. корінь *vestigium*, «слід». І якщо лат. дієслово *investigare* – це просто «досліджувати» (=«відишукувати за слідами»), то утворений від нього прикметник *investigabilis* є дуже незвичним: він здатен означати як «те, що може бути досліджене», так і (у випадку, коли *in* постає як заперечувальний префікс, *in-vestigabilis*) «те, що не може бути досліджене/осягнуте». Ця подвійна природа всякого дослідження, що відбувається між одночасними можливістю і неможливістю, є чудовим виходом з парадоксу Менона. Це вихід, прокладений як за слідами рядків «*le grand livre du monde*», так і за слідами наших попередників, на які неодмінно слід зважати, хоч і не конче необхідно їх повторювати. Оскільки знання і незнання постають лише як похідні від досягнутої міри дослідження, то єдиний успішний шлях початківця – це шлях долучення до зазначеної міри в її теперішньому стані. Це шлях спілкування, розмірковування про відоме і невідоме, який треба долати спільно. І якщо наше майбутнє сьогодні сидить на студентській лаві, то піклування про нього – справа, що стосується нас усіх.

Олег Хома,
Головний редактор *Sententiae*